

УДК 811[161.2:133.1]:316.346.2

Т. М. Корольова, А. С. Шаповал

МОВНА ОСОБИСТІТЬ В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

Результати аналізу та систематизації лінгвокультурологічних характеристик мовної особистості персонажів художнього твору (на матеріалі романів Перл Бак “Імператриця” та Павла Загребельного “Роксолана”) дозволяють розглянути лінгвокультуру китайської мовної особистості персонажа через призму англійської лінгвокультури автора твору; лінгвокультуру турецької мовної особистості персонажа — через призму української лінгвокультури автора твору. Виявлено та систематизовано особливості вербалізації базових концептів китайської та турецької лінгвокультур, що обслуговують комунікативну поведінку представників китайського та турецького лінгвокультурного суспільства, а також особливості їхньої репрезентації письменниками-білінгами в процесі характеристики мовної особистості персонажів художніх творів.

Ключові слова: мовна особистість, художній твір, лінгвокультура, комунікативна поведінка, персонаж.

Результаты анализа и систематизации лингвокультурологических характеристик языковой личности персонажей художественного произведения (на материале романов Перл Бак “Императрица” и Павла Загребельного “Роксолана”) позволяют рассмотреть лингвокультуру китайской языковой личности персонажа через призму английской лингвокультуры автора произведения; лингвокультуру турецкой языковой личности персонажа — через призму украинской лингвокультуры автора произведения. Обнаружены и систематизированы особенности вербализации базовых концептов китайской и турецкой лингвокультур, которые обслуживают коммуникативное поведение представителей китайского и турецкого лингвокультурного общества, а также особенности их репрезентации писателями-билингвами в процессе характеристики языковой личности персонажей художественных произведений.

Ключевые слова: языковая личность, художественное произведение, лингвокультура, коммуникативное поведение, персонаж.

The results of analysis and systematization of linguistic and cultural characters of a personality in a novel (on the material of “Empress” by Perl Back and “Roksolana” by Pavlo Zagrebelny) allow to read the linguistic culture of a Chinese personality through the prism of the English author’s mentality; Turkish linguistic personality’s linguistic characteristics — through the prism of the Ukrainian author’s linguacultural behaviour. The verbalization features of the basic concepts in Chinese and Turkish language cultures, that conduct the communicative behaviour of the representatives of Chinese and Turkish societies are defined; the key positions of a linguistic personality presentation in a novel by the bilingual writers are described.

Key words: *linguistic personality, novel, linguaculture, communicative behaviour, personality.*

Вивчення лінгвокультурологічних характеристик мовної особистості (МО) персонажа художнього твору знаходиться у центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців (В. Виноградов, В. Гумбольдт, Й. Л. Вайсгербер, Г. Гердера, Ю. Н. Караулов, Г. І. Богін, А. А. Леонт'єв). Цей інтерес мовознавців до проблем мовної особистості (реальної і текстової) відкриває нові перспективи лінгвістичного аналізу мовлення індивідуума, поглиблює і розвиває теоретичні уявлення сучасної мовознавчої науки щодо мовних портретів персонажів художніх творів.

Різноманітність підходів як до визначення поняття мовної особистості, так і особливостей його функціонування в процесі комунікації породила гетерогенність напрямів при дослідженні даного об'єкта. Це пояснює термінологічну варіативність, що спостерігається в наукових роботах при аналізі мовної особистості: елітарна мовна особистість [1: 151–152], поліолектна і ідіолектна мовні особистості [2: 112–116], мовна особистість західної та східної культур [3], словникова мовна особистість [4: 220–300], російська (національна) мовна особистість [5], емоційна мовна особистість [6: 29–30].

З точки зору лінгвокультурологічного підходу мовознавці розглядають мовну особистість як феномен, в якому проявляється як індивідуальна специфіка особистості, так і загальні національно-культурні риси мовленнєвого спілкування (С. Г. Воркачев, В. І. Карасик, В. А. Маслова, Е. А. Саліхова, Т. М. Снітко). Звернення до персонажа художнього твору як своєрідної “моделі людини” відзначається в цілому ряді сучасних досліджень, де припускається привласнення

героєві статусу відносно самостійної особистості (А. М. Буланов, Л. Я. Гінзбург, Г. Д. Гачев та ін.).

Актуальність дослідження зумовлена увагою сучасного мовознавства до проблем лінгвокультурологічних характеристик мовної особистості персонажів художніх творів. Необхідність ґрунтовного аналізу емпіричних даних, типологізації і систематизації компонентів, що складають мовну особистість в певному комунікативному середовищі, доводять своєчасність проведення дослідження на матеріалі англomовної і україномовної літератури.

Мета дослідження полягає в аналізі та систематизації лінгвокультурологічних характеристик мовної особистості персонажів романів Перл Бак “Імператриця” та Павла Загребельного “Роксолана” (загальний обсяг матеріалу дослідження 958 сторінок).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше лінгвокультура китайської мовної особистості персонажа досліджується через призму англійської лінгвокультури автора твору П. Бак; лінгвокультура турецької мовної особистості персонажа — через призму української лінгвокультури автора твору П. Загребельного. Крім того, виявлено та систематизовано особливості вербалізації базових концептів китайської та турецької лінгвокультур та особливості їхньої репрезентації письменниками-білінгами в процесі характеристики мовної особистості персонажів художніх творів.

Відповідно до сучасної лінгвістичної парадигми, що висуває на передній план антропоцентричний принцип дослідження, в роботі мовна особистість розглядається як універсальна, багаторівнева система, яка дозволяє досліджувати людину з різних точок зору. МО є міждисциплінарним об’єктом, який представляє собою багатофакторний гетерогенний феномен, різні грані якого аналізуються з позицій суміжних з мовознавством гуманітарних дисциплін.

Відповідно до мети, яка поставлена у роботі, дослідження проблем мовної особистості персонажа художнього тексту враховує рівневий та аспектуальний типи аналізу. Аспектуальний (етнокультурологічний, психологічний, іміджево-класовий, професійний, віковий, гендерний, історичний, дискурсивний, ціннісний, ситуативний) напрям передбачає рух від вивчення особистості як носія соціальних, психологічних та інших характеристик до її мовного компонента. Розгляд мовної особистості персонажа за допомогою засобів рівневого виду

(вербально-семантичного, когнітивного, прагматичного) дає більш загальну інформацію про особистість та можливість до глибокого аналізу МО.

Об'єктивною основою для реконструкції вербально-семантичного рівня організації мовної особистості персонажа є аналіз індивідуального лексикону персонажа, що становить собою сукупність лексичних одиниць, які використовуються фіктивним мовцем в процесі “зображуваної” комунікації. Індивідуальний лексикон слугує засобом вербальної презентації в тексті ментального лексикону внутрішньотекстової МО, або індивідуальної системи концептів, образів, уявлень.

Лексична структура образу — це своєрідна модель, утворена трьома нерівнозначними пластами: перший самий загальний і тому менш значимий пласт складається з немаркованих тематичних груп слів [7: 61]; другий пласт включає “колеритотворчу лексику” [7: 76], яка представлена словами, функціонально пов'язаними з вираженням загальної оцінки героя — позитивної чи негативної; третій найбільш значимий пласт складається з “домінуючої лексики”, яка обумовлює індивідуальність образу та виражає принципово важливі для семантики образу смисли [7: 76].

Результати проведеного дослідження надали можливість дійти до таких висновків.

Для обох героїнь найзначнішими є такі поняття, як влада, знання, надія, діти, свобода, велич, живопис (спів). Варто зазначити, що влада складає значну частину входжень в лексиконі Роксолани (363 одиниць) і меншу частку у лексиконі Циси (18 одиниць). Крім того, до пріоритетів Роксолани належать віра, рідна земля, щастя, порятунку; для Циси — світ, триумф, почуття обов'язку, народ.

З точки зору синтаксичних характеристик мови двох персонажів, що зіставляються, аналіз матеріалу дослідження виявив переважне застосування прямих імперативних форм в комунікативних актах героїнь, які мають вищу ситуативно-статусну позицію в певній соціальній групі, у суспільстві.

Цілісний мовознавчий аналіз МО персонажа неможливий без аналізу мовної особистості автора. Структура авторського “я” аналізувалася в роботі за такими складовими: автор біографічний, художній автор, автор як форма вираження. Для розкриття мовної особистості автора показовою є його світоглядна позиція. Письменники

через негативно забарвлену лексику показують ціннісно-оцінювальні орієнтири, відповідно до яких ведучу роль для П. Загребельного має власний український менталітет, а для П. Бак нерідний, китайський, бо саме Китай для неї став справжньою Батьківщиною.

При дослідженні особистості персонажа важливу роль відіграють власні назви. Надаючи нове ім'я головній героїні на кожному новому етапі її життя, автор наділяє цю номінацію статусом ключового слова, що служить стимулом текстових асоціацій і дає змогу простежити особистісну еволюцію героя протягом усього твору та визначити його місце в національній персоносфері.

Статусно-рольове семантичне поле номінацій, якими автор семантично наповнює образ персонажа, диференціюється за наступними групами: за соціальним станом — 56,3 % (Роксолана), 62,6 % (Циси); номінація за лінгвокультурологічною приналежністю — 17,8 % (Роксолана), 21,7 % (Циси); номінації за родинними зв'язками — 25,9 % (Роксолана), 15,7 % (Циси).

У тісному зв'язку з категорією мовна особистість знаходиться поняття мовна картина світу, яка будується на основі уявлень особистості щодо оточуючого світу. Картина світу — результат переробки інформації про людину та її оточення. Ця категорія має дві складові: мовна та концептуальна картини світу. Мовна картина світу постає у вигляді значень мовних знаків, які складають семантичний простір мови. Концептуальна картина світу складається з концептів, які утворюють концептосферу, в якій взаємодіють загальнолюдське, національне і особистісне.

Існує три фундаментальні фактори, які впливають на варіативність лінгвокультурологічних характеристик МО: **природа, культура, пізнання**. Ці три явища репрезентують китайську та турецьку картину світу, впливають на процеси концептуалізації та її мовного вираження. **Природні** умови існування людини являються тим домінуючим чинником, який формує асоціативні уявлення в свідомості та мові індивіда, детермінуючи мовну картину світу та провокує зміну картини в залежності від умов пристосування. **Культура** — це набуті знання, досвід в процесі соціально-історичного розвитку нації, духовної діяльності, це естетичні та моральні цінності, норми, які проявляються в різних мовних і концептуальних уявленнях. Способи усвідомлення та **пізнання** світу не однакові для різних людей і різних народів. Одну і

ту ж річ дві особистості, а тим паче два різних народи можуть сприймати по-різному. Причиною цього можуть бути відмінності пізнавальної діяльності, особливості мовних уявлень та мовної свідомості як окремої особистості, так і різних народів.

Розбіжності культурологічних систем двох персонажів зумовлені асиметрією мовних та концептуальних картин світу, яка виявляється передусім у наявності мовних одиниць, що передають етносоціокультурну самобутність мовного колективу, що викликано умовами його життя та особливостями історичного розвитку. Одним з найбільш вагомих, істотних формотворчих засобів втілення найважливіших авторських інтенцій, а саме — деталізованого зображення розумових та психічних дій у свідомості людини, адекватного відображення мовної особистості персонажів романів Перл Бак “Імператриця” та Павла Загребельного “Роксолана”, стають “ключові” поняття відповідних культур, назви яких важко перекладаються на інші мови. Перл Бак, розкриваючи китайський менталітет, використала слова-реалії, які репрезентують специфічні структури мовної картини Піднебесної. Павло Загребельний застосував значну кількість безеквівалентних лексичних одиниць для номінації звичаїв, обрядів, предметів повсякденного буття, які фігурують у турецькій картині світу. Саме дослідження безеквівалентних слів в їх взаємозв’язку і в міжкультурній перспективі дає можливість говорити про відтворення концептуальних фрагментів китайської та турецької картин світу.

Результати цього дослідження дозволяють проаналізувати диференціацію турецької та китайської лінгвокультур та специфічних для них концептів. Спільними домінуючими концептами для персонажів, які є представниками китайської та турецької лінгвокультур, є релігія та влада, на долю яких припадає, відповідно, 91,5 % і 74,3 % вживань безеквівалентних лексичних одиниць. Крім того, китайській лінгвокультурі належать наступні концепти: наука, мистецтво — 4,41 %, смерть — 4,07 %, мир — 0,34 %; турецькій лінгвокультурі: наука, мистецтво — 8,7 %, війна — 8,16 %, торгівля — 5,49 %, їжа — 1,2 %, гарем — 1,07 %, смерть — 1,07 %.

Представлені концепти якнайповніше передають стержневі поняття національної концептосфери, обслуговуючи комунікативну поведінку представників китайського та турецького лінгвокультурного суспільства.

Коло проблем, пов'язаних із важливими питаннями лінгвокультурологічної характеристики мовної особистості персонажа художнього твору, має наукову перспективу у руслі комплексного вивчення та типологізації МО персонажів художніх творів у різних лінгвокультурах.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Сиротинина О. Б. Хорошая речь: сдвиги в представлении об эталоне / О. Б. Сиротинина // Активные языковые процессы конца XX века. — М., 2000. — С. 151–152.
2. Нерознак В. П. Лингвистическая персонология: к определению статуса дисциплины / В. П. Нерознак // Язык. Поэтика. Перевод. — М.: Изд-во МГУ, 1996. — С. 112–116.
3. Снитко Т. Н. Предельные понятия в западной и восточной лингвокультурах / Т. Н. Снитко. — Пятигорск, 1999. — 158 с.
4. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. — М.: Ин-т языкознания РАН; Волгогр. гос. пед. ин-т, 1992. — 330 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. — М.: Наука, 1987. — 264 с.
6. Шаховский В. И. Нацио- и социокультурные аспекты языковой личности / В. И. Шаховский // Общество, язык и личность: материалы Всерос. науч. конф. (Пенза, 23–26 окт. 1996 г.). — М., 1996. — Вып. 1. — С. 29–30.
7. Чернухина И. Я. Элементы организации художественного прозаического текста / И. Я. Чернухина. — Воронеж, 1984. — 116 с.

Стаття надійшла до редакції 25.04.15